

ולהתפתות לטוב זו היא מדה טובה שנשתבחו בה ישראל, שנמשכין אחר השי"ת בגודל מהירות בלי ישוב ומיתון, וכדאיתא בגמרא שאמר ליה האי מינא לרבא, עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודניכו.

וזה שמתחיל במדרש (רבה שמות ג,א) ויאמר אנכי אלקי אביך הדא הוא דכתיב פתי יאמין לכל דבר, שמיד שנתגלה הקב"ה למשה נמשך מיד אחר רצונו בזריזות, בלי שום התחשבות.

(מי השלוח ח"ב לקוטי משלי)

'עלובין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין, עושין מאהבה ושמחין ביסורין — עליהן הכתוב אומר...'

'לפי הדומה, אין במשמע שאם בא ישראל אחד והתחיל והרשיע לצער חברו בדבריו הרעים, שלא יענהו השומע, שאי אפשר להיות האדם כאבן שאין לה הופכים; ועוד, שיהיה בשתיקתו כמודה על החרופין. ובאמת, לא תצוה התורה להיות האדם כאבן, שותק למחרפיו כמו למברכיו, אבל תצוה אותנו שנתרחק מן המדה הזאת ושלא נתחיל להתקוטט ולחרף בני אדם, ובכך יינצל אדם מכל זה, כי מי שאינו בעל-קטטה — לא יחרפוהו בני אדם, זולתי השוטים הגמורים, ואין לתת לב על השוטים.

ואם אולי יכריחנו מחרף מבני אדם להשיב על דבריו, ראוי לחכם שישב לו דרך סלטול ונעימות ולא יכעס הרבה 'כי כעס בחיק כסילים ינוח', וינצל עצמו אל השומעים מחרופיו וישליך המשא על המחרף, זהו דרך הטובים שבבני אדם...

ואולם, יש כת מבני אדם, שעולה חסידותם כל כך, שלא ירצו להכניס עצמם בהוראה זו להשיב חורפיהם דבר, פן יגבר עליהם הכעס ויתפשטו בענין זה יותר מדי, ועליהם אמרו ז"ל 'הנעלבין ואינם עולבין, שומעין חרפתם ואינם משיבים...' (מתוך ספר החינוך מצוה שלח).

'... כדי לעשות אפילו את ה'בליעה' הזאת צריכים על כל פנים רצון טוב וחשק. ונמשיך במשל הנ"ל: אם הילד אינו רוצה לאכול, וכופים אותו לבלוע המאכל בעל כרחו, סוף סוף הוא מקיא גם מה שאכל. כך מי שלבו אינו מקבל התורה, ואינו אוהבה כשמתקבץ במחוי חומר רב של ידיעות שהוא מתנגד בלבו לקבלתן, אפשר שיתפתח בקרבו ח"ו כח של שנאה ודחיפה, עד שסופו גרוע מתחילתו.

בזה נבין דברי חז"ל '... דברי תורה יש בהם להמית ולהחיות; היינו דאמר רבא: למיימנים בה — סמא דחיי, למשמאילים בה — סמא דמותא' ופירש"י 'למיימנים — עסוקים בכל כחם וטרודים לדעת סודה, כאדם המשתמש ביד ימינו היא עיקר'. וממילא, שמי שלומד תורה בלי אותה האהבה העמוקה המביאה לידי טורח וטרדה להבין את עומקה, היא יכולה להזיק לו במקום להועיל...'. (מתוך מכתב מאלהו ח"ב עמ' 41)

דף פט

הערות, ציונים ומראי מקום

זאמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שירד משה מלפני הקב"ה בא שטן... — ענין זה באר המהרש"א:

השטן שהוא היצר הרע, בא לאחר ירידת משה לקטרג ולהסית שיחזרו בהם מקבלתם, מפני עומק המושג וקוצר המשיג של בעלי החומר בתורה, והרי התורה ארוכה מאריך מדה ואין מקום בעולם התחתון להכילה. וכשהלך אצל משה אמר לו 'וכי מה אני שנתן לי הקב"ה תורה' — כאילו הודה לדבריו שהסוד והנסתר שבתורה לא ניתנו לו, כי עמוק עמוק הוא מי 'מצאנו. ואמר לו הקב"ה למשה: 'בדאי אתה' — שהרי תוכל לקבל גם הנסתר, כי נשמתך אחוזה בכסא הכבוד. 'אמר לפניו: רבונו של עולם, חמודה גנוזה יש לך שאתה משתעשע בה בכל יום אני אחזיק טובה לעצמי?!' — כלומר, מצדי, שאני ילוד אשה, איני ראוי לכך אם לא שפרשת מזיו שכינתך עלי. 'אמר לו הקב"ה למשה: הואיל ומיעטת עצמך — תקרא על שמך...!'

'כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות...! — 'ביאור 'כתרים לאותיות' הוא השלימות שניתנת להשיג על ידי התורה הקדושה, שאין שלמות למעלה ממנה. והקב"ה היה קושר הכתרים, כי אי אפשר לאדם להגיע לשלמות בכחות עצמו, כי מתנה היא ממנו ית'. (עיינן מה שכתב בזה מהר"ל בבאר הגולה באר רביעי ד"ה פרק רבי עקיבא). ושאלת השי"ת 'אין שלום בעירך? פירושה: וכי אתה חושב שאין לאדם שום שייכות להשגת שלימות זו? הרי יש ענין של 'נתינת שלום', היינו ברכת השלמות (שלום היינו שלמות); פירוש, שמעשה האדם על כל פנים מברך ומגדיל את בנין השלימות שנעשה על ידי השי"ת.

ומשה ענה לו ית' כלום יש עבד נותן שלום לרבו?, היינו שיש סברה לומר ששלימות כזו, בבחינת 'כתר', היא כולה מתנת שמים ואין בחירת האדם ומעשהו מגיעים לשם, כי אין שם תפיסת יד אדם כלל. ואמר לו השי"ת היה לך לעזרני — פירוש: כי גם לשלמות הכי עליונה יש 'פתח' כחודו של מחט' מצד האדם אשר מבלתה לא תוכל לבוא לעולם, כי כך חקק השי"ת שהכל תלוי במעשה האדם. ומהו גדר ה'פתח' הזה, שהוא ה'עזר' שמצד האדם? כתב מהר"ל (שם ד"ה ואמר) 'כי יש עזר מצד המקבל כאשר הוא מוכן לקבל, ואם אין מקבל נמצא לא יפעל הפועל... כי אין הפועל פועל רק [= אלא] כאשר יש כאן מקבל מוכן לקבל הפועל'. פירוש: שהאדם צריך להכין את עצמו לקבל השלמות, והיינו על ידי שישתוקק אליה ויתפלל אל מי שהיכולת בידו ליתנה לו, כי אין גבול וקצבה לרחמיו. זהו ה'פתחו של מחט' אשר מאפשר, ברחמים בלי גבול, את השפעת השלמות העליונה למטה. והיינו שאמר משה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר וממשיך בי"ג מדות הרחמים (במדבר יד, יח); היינו תפלה מעומקא דליבא להסרת ההסתרים ולהשפעת השלימות ברחמים גדולים'. (מכתב מאליהו ח"ד עמ' 81).

'היה לך לעזרני' — פירוש, להתפלל שיתן עזר לעמו ישראל, למשול ביצרם לקיים התורה — כי עזרתם של ישראל היא עזרתו של הקב"ה, [כמו שאמרו במדרש ויקרא רבה ט, ג]. (ריטב"א. וע"ע מהרש"א).

'... בא שטן ועירבב את העולם. אמר להן: משה רבכם היכן הוא, אמרו לו: עלה למרום. אמר להן: באו שש...! — 'בוא וראה, כמה פורעניות כבר ירדו בעולם כמה יסורים וכמה אסונות, ונפשו של אדם קשה מכולם שהיא סובלתם. ואולם קשה מכולם הבשורה הרעה שבאה פתאום. אפילו אין שם אסון כלל אלא שהשומע מדמה שהוא אסון, אין נפש אדם סובלתה. צא ולמד משרה אמנו שבישר לה השטן על עקדת יצחק בנה, לא הספיק לומר לה 'וכמעט שנשחט', פרחח נשמתה. בצרתו של יחיד כך ובצרת הרבים הרי זה מביא לידי מהומה ומבוכה ומבולקה עד כדי טירוף הדעת. אין עומד כנגדה אלא גבור בגבורים שהוא קשה מן הברזל; —

כך היו ישראל דומים באותו רגע ראשון שנשבר לבם בקרבם בפתע פתאום בתוך שהיו מצפים למשה. עוד הם מצפים והנה בא השטן ומראה להם 'משה מת'!... כיון שגדולה היתה האמונה שהאמינו במשה ובכל דבריו, יותר ממה שהאדם רואה בעיניו ויודע בדעתו, לכך בשעה שדבר אחד ממה שאמר להם משה לא נתקיים — נעשו כאדם שרואה בהימוט שמים וארץ ודעתו מיטרפת עליו. ומרוב שהיו אדוקים במשה איש האלקים, כבר לא יכלו להתקיים בלעדיו אפילו שעה אחת — באו אל אהרן בערבובייה ומהומה ובטירוף הדעת ואמרו לו: עשה לנו אלהים! (מספר הפרשיות כי תשא, עמ' שיג. וע"ע: שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ יג תשל"א).

(ע"ב) 'לעתיד לבא יאמר לו הקב"ה לאברהם: בניך חטאו לי. אמר לפניו: רבוננו של עולם, ימחו על קדושת שמך... ליעקב... ליצחק...'

— 'דוקא יצחק שהוא מדת הדין, הוא הציל הרשעים ממידת הדין. והן הן גבורותיו שהוא 'כובש כעסו בדין', וכבישה היא מדת הגבורה, שיכול לכבוש איזה דבר שלא יתפשט יותר, והוא מתגבר נגד מדת הגבורה עצמה...'. ('ישראל קדושים' עמ' 85. ראה בבאור דבריו בהרחבה ב'מכתב מאליהו' ח"ד עמ' 55); — נראה לי כי אברהם ויעקב אמרו מה שאמרו, כדי שתעלה הזכות מיצחק דוקא, שמדתו מדת הגבורה, ובכך תהיה ההצלה חזקה יותר. (בן יהוידע); — גם לפי מדות החסד והרחמים יש להסכים שכשאינן מקיימים המצוות יש לאבדם ח"ו, מפני שהוא נגד כבוד השי"ת, רק לפי מדת הדין יש מקום לשקול כמה זכויות כנגד החטאים וכדו', וכפי החשבון שעשה יצחק. (דרש משה לקוטי הש"ס).

בשם זקני רא"א כי טוב ז"ל שמעתי, אברהם ויעקב שמידתם חסד ורחמים, לא רצו לבוא חשבון עמהם, ובאומנם 'מחו' כוונתם לומר הלא אי אפשר להחליפם באומה אחרת, וכביכול אין ברירה אלא למחול להם. ורק יצחק אבינו שמידתו מידת הדין אמר לעשות חשבון).

'דל עשרין דלא ענשת עלייהו' — על המקורות והדעות השונות בענין גיל העונשים בידי שמים — ראה בארוכה ב'מאור ישראל' כאן.

— י"מ כפשוטו שאין עונש 'כרת' בפחות מגיל עשרים;

י"א דוקא בדור המדבר;

רק בחטאים המחודשים לשעה;

רק באיסורים הנובעים מסברה ואינם מפורשים בתורה;

רק בעונשי העולם הזה אינו נענש;

גיל עשרים אמור לענין עונש הציבור ולא לענין עונש הפרט;

רק בזמן שהשכינה אינה שורה למטה, כגון כשאין ביהמ"ק קיים;

האם ישנן נפקותות להלכה באגדה זו; דין 'ערבות' פחות מבן עשרים; אמירת הגומל לחייבים טובות...; חיוב אשם תלוי).

'דל תרתי סרי ופלגא דצלווי ומיכל ודבית הכסא' — מבואר כאן שהתפילה עם האכילה ובית הכסא מתמשכים שש שעות, רבע מן היממה. וראה בפירוט ב'מגדים חדשים' כאן, במה שהביא מגדולי הדורות, על חלוקת היום לענינים השונים.

זרמינהו תבלין שנים ושלשה שמות... טעמא דחזו למתק את הקדירה, הא לאו הכי לא? — הכי

נמי חזו למתק' — קשה, מהי ההשוואה מאיסורי אכילה להוצאת שבת, והלא כבר שנינו (עו): כל מיני אוכלים ששיעורם שוה מצטרפים לשיעור הוצאה, ואין משגיחים כלל בשם המאכל או בטעמו? ויש לומר, אמנם אוכלים ששיעורם כגורגרת מצטרפים בכל אופן, הואיל ושיעורם שוה, אבל התבלינים שאין חייבים עליהם אלא כשיעור שראויים לתבל ביצה, הלא אם תצרף כמה מהם אין הביצה מתובלת בכך, שהרי אין טעמם שוה, [וגם אין השיעור שוה לכל תבלין, יש תבלין שטעמו חזק ודי ממנו מעט כדי לתבל, ויש שטעמו חלש], ומדוע מצטרפים? לכך הוצרך להעמיד בראויים למתק, והרי בין כולם ישנו שיעור הראוי לתבל את הביצה. (רמב"ן; תורי"ד.

לעיל (עו.) מבואר שדברים שאינם שוים בשיעוריהם כלל, אינם מצטרפים אף לא לקל שבהם. וכאן מבואר שהתבלינים מצטרפים הגם שחזקם שונה, וכל אחד שיעורו שונה מחברו, כאמור — יש לומר לפי שיעור כולם כדי לתבל ביצה לכן מצטרפים, ומכל מקום כאשר אחד מתוק ואחד חריף אינם מצטרפים כלל).

דף צ

'אלא מאי בורית כבריתא... כבריתא מי איתא בשביעית (והתנן) (והתניא) זה הכלל כל שיש לו עיקר יש לו שביעית ושאינו לו עיקר אין לו שביעית' — רש"י פרש 'כבריתא' — גפרית. והריטב"א הקשה על כך, הלא פשוט שאין שייך בו דין שביעית. ולכן פרש שהוא מין צומח, ורגילים לייטול את עיקרו מן הקרקע. וקושית הגמרא היא מדברי המשנה בשביעית, שאין נוהגת שביעית אלא בדבר שמניחים את עיקרו בקרקע ומלקטים רק את העלים או הפרי. [והיא משנת 'כלל גדול אמרו בשביעית, כל שהוא... ומתקיים בארץ'. ושינו וקצרו לשון המשנה, כדרך הגמרא בכמה מקומות].

בדומה לזה פירש ב'חדושי הר"ן', שה'כבריתא' הוא עשב שאין לו עיקר. וכתב המאירי: אין לפרש 'בורית' — סבון (הצפון, הנקרא בלעז שאבו"ן), כי ודאי אין לו שביעית, שהרי אינו ראוי לאכילה. ואף על פי שהוא נעשה מקצת שרשים — משנעשו אפר הופקע מהם איסור שביעית. אכן אפשר לפרש שהכוונה כאן על אותם שורשים שהסבון נעשה מהם.

(א. גם בפרוש רש"י על ירמיה (ב,כב) תרגם 'בורית' האמורה שם — שאבו"ן בלעז. ב. עוד על קדושת שביעית בסבון — ע' בשו"ת שבת הלוי ח"ה קנה).

'אשלג... ומשתכח בנוקבא דמרגניתא, ומפקי ליה ברמצא דפרולא' — האשלג נמצא בנקבי המרגלית (צדפות), ומוציאים אותו במסמר של ברזל, שמכניס חוד הברזל בנקב המרגלית ומוציא ממנו כמין עפר, והוא האשלג. (רי"ד)

'מאבני המזבח ומעפר המזבח, מִקֶּק ספרים ומִקֶּק מטפחותיהם — כל שהוא, שמצניעין אותן לגנוזן. רבי יהודה אומר: אף המוציא משמשי עבודה זרה כל שהוא' — הרמב"ן כתב שמדובר במשנה כשמוציאים כדי לשרפם או להוליכם לים המלח וכדומה, [ובדברים הטעונים גניזה — מוציאים כדי לגנוזם]. וסובר תנא דמתניתין מלאכה שאינה צריכה לגופה חייבים עליה, כרבי יהודה. אבל לרבי שמעון פטור בכל אלו.

(נראה לדייק מתוך דבריו, שהמוציא משמשי ע"ז שלא על מנת לאבדם — פטור אף לרבי יהודה, וכמו שאמרו לעיל עה: בעצי אשירה, [שלא כרש"י שכתב שהתנא דלעיל חולק עם רבי יהודה], לפי שאין מצניעים ע"ז אלא לצורך זה, לאבדה, הלכך אם הוציא למטרה אחרת, אין לו חשיבות כלל).

שאלות ותשובות לסיכום מסכת שבת

בב"י מבואר שהנשיאים החלו להקריב רק ממחרת, וכבר תמהו על כך האחרונים. וראה בנושא זה בהרחבה, בספר 'גוילי אפרים' לרא"פ שטין, ב"ב תשמ"ה;

ראשון לכהונה (שעוד אז היתה העבודה בבכורות. ולדעת רבי (זבחים קטו): כבר מסיני נצטוו על הכהונה. וצריך לומר שהוא חולק על ברייתא זו. עפ"י ריעב"ץ. ויש מי שכתב שבכורי הלויים, לפי שלא חטאו בעגל, עבדו עד הקמת המשכן. עפ"י משכיל לדוד — במדבר ג);

ראשון לעבודה — לסדר עבודת ציבור, תמידין ושאר קרבנות של תרומת הלשכה);

ראשון לירידת האש (על המזבח);

ראשון לאכילת קדשים (במחיצה. רש"י. ויש מפרשים: לאכילת קדשי קדשים כגון חטאות ושיירי מנחות, שעוד אז לא קרבו. עפ"י ראב"ד בפירושו לתו"כ שמיני. וע' רא"מ הורביץ);

ראשון לשכון שכינה בישראל;

ראשון לברך את ישראל (ברכת כהנים);

ראשון לאיסור הבמות;

ראשון לחדשים.

דף פט

ק"ט. מהו שיעור חיוב להוצאת עצים ותבלינים?

עצים — כדי לבשל ביצה קלה, [ואף על פי שראויים אף בפחות מזה לעשותם שינים למפתח, סתמם אינם עומדים לכך].

יש אומרים שהשיעור הוא כגרוגרת מביצה (כדלעיל פ: — ע' מאירי; שפת אמת).

תבלין — כדי לתבל ביצה קלה. תבלינים שונים מצטרפים זה עם זה לשיעור. ודוקא כשכולם מיני מתקה, שראויים למתק בצירופם, (וכל כיוצא בזה), אבל בלאו הכי אינם מצטרפים.

יש סוברים בדעת הרמב"ם, שלהלכה נוקטים אפילו תבלינים שונים מצטרפים להוצאת שבת.

דף צ

קכ. א. אלו דברים המוציאים מרשות לרשות חייב בכלשהו?

ב. המוציא קופת הרוכלים שיש בה מינים הרבה — כמה הוא חייב?

ג. המוציא חגב חי או מת — מה דינו?

א. דברים שהמוציאם בכלשהו חייב:

פלפלת — מיעדת לריח הפה];

עטרן [מועיל ל'צילחתא' — כאב חצי הראש];

מיני בשמים;

מיני מתכות [אמר רבי שמעון בן אלעזר: שכן ראוי לעשות ממנה דרבן קטן];

מיני ריח רע, (מעשנים בהם לחולים ולתינוקות כגון חלטית, להבריה מעליו מזיקים. רש"י. בפסקי הרי"ד:

שלא תשרה עליו רוח רעה. [והרבה עושים כן. רשב"א צד.]. אבל אם הוציא כדי לסלקו מן הבית — אינו חייב אלא לרבי

יהודה המחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה. ריטב"א);

שמן טוב;